

George ENACHE

EPISCOPUL ANTIM NICA ȘI POZIȚIA SA FAȚĂ DE RELAȚIILE STAT-BISERICĂ ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ¹

Bishop Antim Nica and His Attitude concerning the Relationship between
the State and the Church in Communist Romania

The relationship between the State and the Church in communist Romania unveils itself as a rough and difficult topic. Until now, this relationship has been studied only according to the official documents. Nevertheless, when the access to the archives of the ex-Securitate was opened to the public, this relationship may be approached in a new perspective. The tradition of the church obedience in its dealings with the communist State, triggered by the Byzantine background, was substituted by a complex reality, within the boundaries of which human personalities and accidents of history play an important part.

The discovery of information in the personal file of Bishop Antim Nica, in the archives of the Securitate, brings testimony about the anti-communist feelings of the Romanian Eastern-Orthodox bishop. These feelings reveal their attitude towards the communist totalitarian regime and state loud and clear the difference and incompatibility between the Christian religion and the communist doctrine.

¹ Fiind vorba numai de un scurt eseu, menit să prezinte trei documente, am inserat note numai unde acestea slujesc la lămurirea relațiilor stat-biserică și a atitudinii ierarhilor ortodocși în perioada comunistă. Toate cele scrise sunt extrase din dosarele I 701 și I 702, aflate în custodia Arhivei Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.). Unele documente din dosare au mai fost valorificate în articole precum George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură*, în „C.N.S.A.S. Studii, 1, Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă”, București, 2001, p. 108-137 și lect. dr. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu, *Biserica Ortodoxă Română și puterea comunistă în timpul patriarhului Justinian*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea București”, anul II, 2002, p.93-154. Datele biografice se regăsesc în nenumăratele fișe personale întocmite de Securitate, putând fi consultate și în valoroasa lucrare a părintelui Eugen Drăgoi, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos 1864-1989*, Galați, 1990, p. 49-50, 53-59.

Antim Nica este fără îndoială una din personalitățile Bisericii Ortodoxe Române din veacul XX. S-a născut pe 24 februarie 1908 în comuna Bogzești, din Orheiul Basarabiei, la botez primind numele de Alexandru.

A urmat cursurile Seminarului teologic și apoi Facultatea de Teologie din Chișinău, pe care o absolvă în 1931, cu distincția *Magna cum laude*, teza de licență fiind coordonată de controversatul Petre Constantinescu Iași. A urmat și cursurile Facultății de Drept și Litere din Iași, iar în 1932 a absolvit Seminarul pedagogic universitar din același oraș.

Încă din acei ani tânărul studios era considerat de mulți o speranță a bisericii din Basarabia, un produs al locului, cu trăire și simțire curat românească. Este trimis pentru studii de doctorat, mai întâi la Paris și Strasbourg, între 1932-1934, mai apoi în Anglia și la Beirut, între 1934-1935.

În 1940 obține titlul de doctor cu teza „Misionarismul creștin între mahomedani în Orientul Apropiat”.

Ascensiunea în funcțiile superioare ale bisericii este rapidă. Pe 24 iunie 1935 este tuns întru monahism, sub numele de Antim, devenind ierodiacon pe 15 august. Pe 11 aprilie 1936 devine ieromonah, pe 21 mai 1939 protosinghel, iar pe 8 noiembrie arhimandrit.

Funcțiile îndeplinite în această perioadă sunt următoarele: între septembrie 1935 și octombrie 1936 a fost misionar eparhial ajutor la Chișinău. Din octombrie 1936 până în decembrie 1937 a fost prefect de studii la internatul Facultății de Teologie din Cernăuți. A fost exarh al mănăstirilor la Bălți din decembrie 1937 până în ianuarie 1940.

Refugiat la București după ocuparea Basarabiei, este preot la mănăstirea Antim și la catedrala patriarhală, în iulie-noiembrie 1940. În noiembrie 1940 devine pentru un an asistent la Facultatea de Teologie din Iași. În noiembrie 1941 se transferă la facultatea din București.

Însă nu va ajunge niciodată în noul post. Între 15 septembrie 1941 și 15 august 1943 este detașat din oficiu de Patriarhia Română, în interes de serviciu, la Misiunea Bisericii Ortodoxe Române din Transnistria, unde va sluji în calitate de vicar al celor doi conducători succesivi: Iuliu Scriban și Visarion Puiu. După un scurt interludiu, revine pe 23 decembrie (după alte date 14 decembrie) 1943 în Transnistria, în calitate de șef al misiunii².

În fața înaintării sovietice, este obligat să se retragă pe 7 ianuarie 1944. Pe 14 ianuarie este numit episcop de Ismail, fiind hirotonit pe 23 ianuarie.

² Despre activitatea sa în Transnistria vezi și Nina Negru, *Misiunea Ortodoxă Română de peste Nistru în timpul celui de-al doilea război mondial*, în “Cercetare și istorie într-un nou mileniu”, Galați, 2001, p. 222-253.

Nici aici nu a putut rămâne prea mult, evenimentele din august 1944 pecetluind destinul Basarabiei. În perioada august-decembrie 1944 a fost arhieru aflat la dispoziția Patriarhiei române, pentru ca apoi să fie trimis să ajute pe episcopul Cosma Petrovici la refacerea eparhiei Dunării de Jos, grav afectată de invazia sovietică.

Din decembrie 1945 și până în septembrie 1947 este director la Internatul teologic din București.

În septembrie 1947, în urma punerii în retragere a episcopului Cosma Petrovici, revine la Galați în calitate de de episcop locotenent, păstorind până în aprilie 1950.

Din 1 mai 1950 devine vicar patriarhal. A trebuit să aștepte 23 de ani până să devină episcop la Galați și apoi arhiepiscop. S-a stins în 1994, fiind îngropat în catedrala din Galați.

Aceasta sunt aspectele oficiale ale biografiei. Partea mai puțin cunoscută a apărut odată cu deschiderea arhivelor fostei Securități și intrarea în custodia C.N.S.A.S. a două fonduri ce priveau activitatea lui Antim Nica, numerotate I 701 și I 702. Al doilea fond este destul de subțire și privește tentativa sa de a deveni episcop în America, însă primul este alcătuit din opt volume masive. Ambele arată însă preocuparea organelor de represiune de a verifica constant atitudinea episcopului Nica față de regimul comunist.

Pe scurt, principalele fapte care se desprind din dosar sunt: în ochii organelor de represiune comuniste Antim Nica era vinovat pentru implicarea sa în Basarabia și Transnistria și, mai mult, pentru că a scris, în 1940, împreună cu Benedict Ghiuș³ și Ioil Babaca⁴, o carte „legionară”, „Înnoiește-te, Noule Ierusalime!”. Nu este arestat, pentru că participă din partea patriarhului Nicodim la diferitele întâlniri cu autoritățile sovietice de ocupație, ia cuvântul și știe, datorită prestanței sale, să se facă plăcut și să inspire încredere. Din anumite motive, probabil pentru salvarea lui, s-a propus, din cercurile patriarhului Nicodim, trimiterea lui în Statele Unite, ca episcop al românilor din America. Securitatea notează că el ar fi fost respins de aceștia, pentru că ar fi văzut articolele din presa română în care episcopul propus se manifesta favorabil comuniștilor⁵. Paradoxal, acest lucru i-a folosit, fiind considerat astfel o persoană pe care guvernul se poate sprijini. Grijă de a se păstra aparențele unei prietenii între stat și Biserica ortodoxă au făcut ca „păcatele” sale să fie trecute deocamdată cu vederea, noul regim având

³ Vezi Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist, 1945-1958*, vol. I, București, 2001, p. 343.

⁴ Babaca este urmărit și în 1958, când era exarhul mănăstirilor din eparhia Roman, fiind pus în legătură cu presupusa activitate subversivă a lui Antim Nica, (A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. I, f. 230).

⁵ A.C.N.S.A.S., fond informativ., dosar 702, *passim*.

nevoie de ierarhi de încredere. Se spera că va fi „câștigat pentru linia acțiunii guvernului și va face angajamentele de onoare”⁶.

Trimis ca episcop locotenent la Galați, el va dezamăgi repede, neacceptând sub nici o formă să-i fie pusă la îndoială autoritatea, mai ales de sindicatul preoților democrați⁷. Este acuzat de acești preoți, prin memorii înaintate autorităților de stat, că ar conduce monarhic, înconjurat numai de basarabeni reacționari, și că ar impune taxe mari asupra credincioșilor⁸. Aceste taxe erau însă explicabile, în condițiile în care eparhia suferise daune majore, fiind nevoie de fonduri importante pentru reconstrucție. Era și un efort al lui Nica de a se arăta vrednic de misiunea încredințată, sperând, firesc, în confirmarea sa ca episcop definitiv în scaunul vlădicesc al Dunării de Jos.

Suspiciunile Securității au fost accentuate de sprijinul pe care patriarhul Justinian îl acorda tânărului vicar de la Galați. În acea perioadă Patriarhul se afla într-o aprigă dispută cu Ministerul Cultelor, tocmai în chestiunea alegerii ierarhilor. Negăsind oameni de încredere care să-i impună ca episcopi, puterea comunistă a ales calea desființării mai multor eparhii

⁶ Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *op.cit.*, p. 53. Afirmția este preluată dintr-un document, semnat „Barbu”, extrem de important pentru lămurirea politicii statului comunist față de ierarhia ortodoxă. Aici se vorbește despre felul cum pot fi eliminați episcopii incozi și înlocuiți cu persoane mai docile. Efectele unei asemenea politici sunt consemnate în Vasile Manea, *Preoți ortodocși în închisorile comuniste*, Ed. Patmos, 2000, p. 17-24, sau la Nicolae Hurju, *Om și Fapta. Episcop Grigorie Leu*, Episcopia Hușilor, 2000, p. 162u.

⁷ Amănunte în Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu, *op.cit.*, p. 101-105.

⁸ Asemenea referate se găsesc în A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. 1, f. 49, 105. Mai ales Dumitru Istrate, preot paroh la biserica Sf. Vineri din Galați (*Ibidem*, vol.1, f. 240), inamic declarat al lui Antim Nica, l-a acuzat că a adus cu el în eparhie o mulțime de basarabeni reacționari (Antim Tabacu, (*Ibidem*, vol.1, f. 215), Vlad Spiceac, Boris Dumănescu, Nicolae Tomoilă, V. Berezea), pe care-i promovează în dauna preoțimii locale, (*Ibidem*, vol.2, f. 240, 254). Alături de Nica erau însă și preoți locali de frunte, precum David Portase (*Ibidem*, Vol.3, f. 135), Constantin Tătaru sau Constantin Picoș. În legătură cu impunerile mari se iau declarații de la mai mulți preoți din eparhie în august 1949. Ei argumentează că parohiile sunt prea sărace pentru asemenea taxe și că mai bine s-ar da banii sub formă de ajutoare populației decât să fie folosiți la refacerea catedralei și a altor biserici (*Ibidem*, vol.3, f. 151). Erau declarații populiste, cu șanse de succes la organele de partid și de stat. De asemenea, într-un memoriu din 1949 al preoților democrați din eparhie, adresat primului ministru Petru Groza, se cere ca și preoții de la Dunărea de Jos să se așeze „pe un fâgaș de viață nouă”. Ori acest lucru nu ar fi posibil cu „colaboraționistul” din Transnistria, Antim Nica. Petenții cereau drept episcop pe „candidatul cel mai destoinic și mai înzestrat și care în același timp a dat dovezi de similitudine cu noua democrație, încadrându-se și activând necondiționat în organizația populară „Frontul Plugarilor”. Pentru binele social și spiritual al Eparhiei noastre și pentru trăinicia temeliei democratice a țării, dorim a avea ca chiriarh pe P.C. Arhim I. Sfârâială”, (*Ibidem*, vol.3, f. 49-50).

(februarie 1949). Rămâneau vacante pe mai departe episcopiile de Galați⁹ și Roman, precum și scaunul de mitropolit al Moldovei. Ministerul Cultelor venea cu un candidat în persoana lui Valerian Zaharia, în timp ce Justinian era ferm hotărât să împiedice ascensiunea acestuia. La alegerile desfășurate pe 8 iunie 1949, Patriarhul avea drept candidați personali pe Antim Nica și Teoctist Arăpaș. Pentru a-i combate, Securitatea le-a întocmit rapoarte care consemnau tot ceea ce se găsisse compromițător despre ei. Confruntarea care a urmat s-a încheiat nedecis, nici Valerian, dar nici Antim sau Teoctist nefiind aleși episcopi¹⁰. O nouă încercare de a se organiza alegeri pentru eparhiile vacante a avut loc la sfârșitul lunii februarie 1950¹¹. Deși inițial puterea

⁹ În urma noilor arondări, în februarie 1949 episcopia Dunării de Jos își schimbă numele în episcopia Galaților. Se revine la vechea denumire în 1950, după unificarea cu eparhia Constanței.

¹⁰ Cu ocazia alegerilor din iunie 1949 numai fostul greco-catolic Teofil Herineanu este ales episcop de Roman, celelalte scaune rămânând vacante, iar alegerile amânate. Evenimentul a stârnit numeroase controverse printre „vechii” ortodocși, mai ales că se propusese de către guvern și mutarea unor episcopi ardeleni în scaunele vacante din Moldova. Referitor la acest lucru, Al. Cerna Rădulescu, consilier de presă la Patriarhie, afirma: „Justinian știa precis că ițele acestei încurcături au fost trase de doi dibaci greco-catolici, părintele Traian Belășcu, vicar la Sibiu și preotul Sabin Truța, vicar la Cluj. Aceștia l-au convins pe dl. Ministru Stanciu Stoian că sudarea uniților cu ortodocșii nu va mai fi posibilă până ce nu vor fi mutați din Ardeal episcopii Colan și Popovici de la Cluj și Oradea... Patriarhul, de comun acord cu Bălan, au spus „veto” acestui diabolic plan.” (A.C.N.S.A.S., fond documentar, dosar 74, vol.3, f. 158). Referitor la eșecul alegerilor o notă consemna: „Amânarea alegerilor de mitropolit la Iași și episcopi la Roman și Galați, a produs o agitație și o atmosferă de tristețe în rândul clerului ortodox, aceștia neștiind care este motivul amânării acestor alegeri.

Chiar Patriarhul în fața Sinodului întreg, anunțând că se amână concertul religios care urma să aibă loc în 8 iunie a.c. a afirmat: concertul acesta era să fie un simbol al bucuriei bisericii pentru alegerea unor noi ierarhi. Azi nu avem nici o bucurie și de azi înainte biserica nu va mai avea bucurii.” (A.C.N.S.A.S., fond documentar, dosar 74, vol.3, f. 158).

¹¹ La sfârșitul lui ianuarie 1950, candidații la episcopat sunt verificați de Ministrul Cultelor, Stanciu Stoian. (A.C.N.S.A.S., fond informativ., dosar 701, vol.2, f. 83). Referințele nu sunt deloc încurajatoare pentru puterea comunistă, care hotărăște să nu se mai țină alegerile. Într-o notă din 22.03.1950, ce consemnează spusele pr. Alexandru Săvulescu, consilier patriarhal, se spune: “Alegerile nu se mai țin, deoarece Patriarhul nu a putut cădea de acord cu Guvernul asupra persoanelor ce urmau să fie alese.

S-a ajuns la o soluție foarte dureroasă pentru biserică, aceea a dizolvării a încă două eparhii: Suceava se contopește cu mitropolia Moldovei, iar Galații se unesc cu eparhia Constanței.

La mitropolia Moldovei-Iași va trece ca mitropolit IPS Sebastia Rusan, la Constanța, unită cu Galați, va rămâne P.S. Chesarie Păunescu. Antim Nica va fi adus la București ca spiritual al Institutului Teologic și al Internatului teologic [...]. Comentariile în legătură cu desființarea acestor două eparhii istorice sunt foarte ostile regimului. Anul trecut au fost desființate trei eparhii (Maramureș, Caransebeș și Huși), acum încă două. Care vor mai urma mâine? Și se mai vorbește despre o colaborare între Stat și Biserica ortodoxă, a

comunistă și-a dat acordul pentru organizarea alegerilor, până la urmă se recurge din nou la soluția desființării de eparhii. Arhiepiscopia Sucevei este inclusă în Mitropolia Moldovei, iar Episcopia Galaților va fi unificată cu cea a Constanței, episcop al noii eparhii, redenumită Dunărea de Jos, devenind ierarhul constănțean Chesarie Păunescu.

Patriarhul Justinian însă nu a renunțat la luptă. Având dreptul să numescă doi vicari pariarhali, el a cerut ca aceștia să fie Teoctist Arăpaș și Antim Nica. Dacă Teoctist a fost acceptat fără multă opoziție, Antim Nica a fost respins categoric. În aceste condiții Justinian face un gest de mare curaj: îl numește cu de la sine putere pe Nica vicar patriarhal, punând autoritățile în fața faptului împlinit. Pentru a convinge de justetea gestului său, Justinian înainta un memoriu C.C. al P.C.R., prin care arăta că Antim Nica este un om de încredere, care a colaborat strâns cu el în direcția sprijinirii regimului „democratic”. Toate acuzațiile aduse lui Antim Nica erau calificate drept false, provenind din partea lui Valerian Zaharia, doritor și el al rangului respectiv¹².

Pentru a nu irita pe Patriarh, puterea acceptă în cele din urmă pe Antim ca vicar, dar numai formal, pentru că Securitatea își intensifică acțiunile la adresa lui, considerându-l un element nesigur¹³. Toate aspectele

încheiat părintele Săvulescu.” (*Ibidem*, f.78). În documentul 90 din Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *op.cit.*, p. 179, datat 18.02.1950, se spune că Nica va fi ales vicar patriarhal. În documentul 116 (*Ibidem*, p. 228-231), autorul vorbește de necesitatea păstrării eparhiilor propuse spre desființare, arătând, printre altele, că nici Sebastian Rusan și Chesarie Păunescu nu sunt de încredere. Despre Antim Nica se spune să nu fie lăsat să conducă în continuare Galații, pentru că a făcut „numai greșeli pe linie politică”.

¹² Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *op.cit.*, p.236, document interpretat greșit ca fiind un raport al D.G.S.P. Toată documentația menționată este depusă de Justinian în sprijinul lui Antim Nica. Raportul citat este remarcabil, reușind să justifice toate „erorile” din activitatea noului vicar. Cine citește numai acest document poate fi ferm convins că Antim a fost un vajnic colaborator al regimului. Dacă vede însă imensul dosar întocmit lui de Securitate atunci impresia se schimbă radical. Cazul lui Antim Nica este exemplar pentru caracterul extrem de complex și contradictoriu al documentelor întocmite în acea perioadă de diferite instanțe, cu diferite scopuri. Ele pot fi înțelese numai în relație cu o multitudine de alte documente, în contextul istoric de atunci, trebuind supuse unei analize atente. Mulți greșesc în acest domeniu, socotind rapoartele Securității ca având un grad extrem de ridicat de obiectivitate. Din contra, arhiva Securității se numără printre cele mai înșelătoare surse de informații, deoarece manipularea, obținerea de informații prin forță, manifestarea dușmăniilor personale, fac din aceste documente o cale sigură de a apuca pe un drum greșit.

¹³ Mutarea lui de la Galați la București a determinat, evident, și o nouă încadrare informativă a episcopului Nica. După ce s-a constatat că în 1950, acțiunea informativă s-a dus dezorganizat, în 1951 i se deschide acțiune de verificare, care, în noiembrie 1952, lasă locul acțiunii individuale, pentru a se dovedi că e vinovat de crime de război. S-a constatat că are doar atitudini antidemocratice, s-a propus recrutarea sa, pentru ca mai apoi să se continue urmărirea, cu scopul de a se strânge probe în vederea trimerii lui în justiție, (Plan de măsuri,

„compromițătoare” din trecut sunt reinventariate și se caută prin felurite mijloace să i se găsească activitate ostilă și în anii când este vicar, inclusiv prin utilizare de tehnică operativă. De asemenea, se caută aplicarea vechii metode a compromiterii morale, încercându-se identificarea unor posibili „amanți” sau amante. Douăzeci de ani de investigații asidue nu au adus nici un rezultat în acest sens. Intenția de a-l pedepsi pe omul pentru care Justinian a sfidat puterea era atât de mare, încât atunci când un ofițer propune ca, pe baza materialului existent, să se încerce recrutarea ca informator a lui Antim Nica, superiorul îi cere, din contra, să intensifice găsirea de elemente compromițătoare pentru ca vicarului patriarhal să i se intenteze proces¹⁴.

În aceste condiții, este explicabil de ce atitudinea lui Antim Nica în toată această perioadă a fost mai mult decât prudentă. Fără a depune suflet în ceea ce face, el se achită „corect” de îndatoririle sale. Ba chiar primește, din partea prezidiului Marii Adunări Naționale, prin decretul 613 din 30 decembrie 1957, ordinul Steaua Republicii Populare Române, clasa a treia. Dar asta nu însemna că regimul ar fi avut încredere în el, Securitatea continuând activ urmărirea, însă fără folos, deoarece episcopul, deși este un „reacționar”, are grijă să nu fie prins cu ceva compromițător.

În cursul acțiunii informative este recrutat agentul „Vlaicu Petre”, rudă apropiată a episcopului. Era nevoie de un asemenea informator, deoarece Nica era mai mult decât rezervat în discuțiile sale. Securitatea a avut dreptate. Cei doi au o serie de întâlniri, relatate de sursă în notele informative înaintate ofițerului de legătură. Fiind considerată o persoană de încredere, în fața lui episcopul își deschide sufletul, discutând o serie de chestiuni mai delicate, pe care nu le putea împărtăși oricui.

Discuțiile arată o preocupare activă și constantă a episcopului pentru viața politică internațională, față de conflictul est-vest și cum acesta poate influența viitorul României. El încearcă să găsească semnele care ar putea prefața o eventuală prăbușire a sistemului comunist, fapt de care este convins, deoarece un regim nu poate dura dacă este construit pe minciună. Ori, spune Antim Nica, nu s-a înfăptuit nimic din idealurile de prosperitate ale comunismului, existând toate premisele unui adevărat „război al săracilor”, care să lupte pentru libertate și un trai decent.

Marele lui regret este însă că la această luptă nu participă mai consistent și Biserica Ortodoxă Română, urmând modelul Bisericii catolice, pe care o respectă, dar ca ierarh ortodox este îngrijorat că biserica sa va fi

23 februarie 1955, A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. 1, f. 69). De altfel, într-o notă din 3.03.1950 se spune că Antim Nica trebuie să primescă certificat de bună purtare de la Odessa (*Ibidem*, f. 71-73), fapt care s-a realizat de altfel prin eforturile făcute de Justinian (Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *op.cit.*, p.236).

¹⁴ A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol.1, f. 69.

percepută, în opoziție cu cea catolică, drept o instituție obedientă puterii comuniste.

E regretabil acest lucru, pentru că și Biserica ortodoxă încearcă, pe diferite căi, să păstreze viața religioasă în rândurile credincioșilor, însă nu dispune de mijloacele necesare pentru o confruntare deschisă, mai ales că 90% din ortodocși sunt incluși în lagărul comunist. E nevoie de diplomatie, compromis, practica discursului dual, acțiuni prin care s-a reușit păstrarea multor lucruri bune pentru biserică, dar Antim se întreabă până când. Statul se poate hotărâ la un moment dat să lichideze definitiv conturile cu biserica, iar de partea cealaltă este extrem de greu și frustrant să-ți cenzurezi mereu adevăratele opinii, „invidia” față de catolicism izvorând tocmai din această posibilitate a confruntării deschise. El speră că oamenii vor înțelege corect care este situația și nu vor condamna biserica pentru ceea ce face.

Când arată că s-a realizat un echilibru în raporturile stat-biserică în România comunistă, de „coexistență pașnică”, el pune acest fapt pe seama puterii pe care o are sentimentul religios în sufletul oamenilor, și pe care statul nu poate să-l facă să dispară. El afirmă diferența radicală de viziune dintre cele două puteri, cea laică și cea religioasă, care nu pot decât coexista, fiind imposibil ca religiosul să fie absorbit de politic. Prin urmare, echilibrul s-a realizat în urma unei confruntări, în care fiecare parte a calculat și a găsit cea mai bună soluție pentru sine.

Antim Nica are încredere în religiozitatea românilor, sprijinul ierarhiei fiind credincioșii. Aici biserica este văzută în integralitatea ei, ca un corp în care fiecare își poate aduce contribuția la binele comun. În subsidiar, stăruie ideea că, dacă preoții greșesc, este posibil ca poporul credincios să ducă flacăra credinței mai departe. E ideea de solidaritate și interdependență al întregului corp eclezial, fapt dovedit după 1989, când entuziasmul credincioșilor a obligat pe unii preoți „amorțiți” să se trezească pentru a răspunde exigențelor unei adevărate vieți religioase.

Antim Nica a avut dreptate și aici, vitalitatea credinței religioase a fost mântuitoare pentru biserică. Însă este conștient că și acesta este supusă pericolelor și poate dispărea la un moment dat, dacă nu este cultivată. El arată lipsurile de care suferă biserica, dar nu pentru a o condamna, ci pentru a arăta că este nevoie să se adopte atitudini noi, că mulțumirea cu o situație este contraproductivă.

El personal se simte ca „un invalid”, neputând să se manifeste cum ar fi dorit pe plan spiritual, deși, spune Antim, pe plan material o duce bine. Se pare că a purtat acest sentiment de „invalid” toată viața, izvorât din ideea de a nu face nimic, nimic împotriva puterii comuniste, dar și nimic deosebit pentru ea. Neavând încredere în el, regimul va accepta doar într-un târziu, și în lipsa altor candidați, să fie instalat ca episcop în scaunul râvnit odinioară, al

Tomisului și Dunării de Jos, tot la intervenția lui Justinian. Este ridicat la rang de arhiepiscop, dar orizontul lui era închis mai departe. Relatările din dosarele menționate, dar și alte mărturii, îl prezintă ca un domn desăvârșit, din alte vremuri, care ar fi putut să se manifeste în multe domenii, însă noua lume nu-i mai priește, refuză să se implice în ea, ținând însă ochii larg deschiși pentru a o înțelege¹⁵. Opiniile sale despre relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu statul comunist pot constitui o bază de discuții asupra acestei chestiuni în viitor și un răspuns anticipat la afirmațiile de genul celor făcute de Olivier Gillet¹⁶. Unii vor spune că acestea seamănă, însă nuanțele sunt, am spune noi, decisive. Viziunea lui Antim Nica este din interior, înțelege semnificația unor gesturi mai profund, și însuși faptul că el le spune, arată că episcopii nu deveniseră simpli executanți ai ordinelor venite din partea statului. De asemenea, se arată clar că nu a fost vorba de o comunizare a bisericii și că discursul oficial trebuie luat cu prudență în calcul. Și Antim

¹⁵ I.P.S. Mitropolit Antonie Plămădeală, evocând personalitatea I.P.S. Antim spunea : „era un om de o deosebită finețe sufletească. Era așa, cum aș zice eu, cu maniere de lord englez [...]. Un om cu un echilibru deosebit, nu-și ieșea niciodată din fire, nu rostea niciodată un cuvânt lipsit de măsură. Era totdeauna foarte elegant. Chiar când muștra un subaltern, își păstra totdeauna eleganța sufletească [...]. Am spus că era un „aristocrat al spiritului” pentru că m-am ferit să spun că era un aristocrat, pur și simplu. Provenea dintr-o familie de diacon de țară, cu foarte mulți copii. Dar aristocrația nu se dobândește numai prin naștere. Există și o aristocrație a spiritului care uneori înseamnă mai mult, pentru că cea din naștere se poate deteriora, uneori, pe când cealaltă se definește prin finețe.”, *Biserica în mers*, vol.1, Sibiu, 1999, p. 316.

¹⁶ Olivier Gillet, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, traducere de Mariana Petrișor, București, 2001, p. 9-84. Lucrare celebră prin afirmarea categorică a obedienței Bisericii ortodoxe față de statul comunist, fapt datorat tradiției bizantine (doctrina simfoniei) și afinităților cu regimurile autoritare. Gillet vrea să afirme că Biserica ortodoxă a fost favorizată de statul comunist, s-a simțit bine în cadrele acestuia, fiindu-i imposibil să se adapteze unei lumi pluraliste, cum este spațiul european. Mulți au arătat excesele, se pare totuși involuntare, ale lucrării lui Gillet, bazată exclusiv pe documente oficiale. Documentele prezentate pot contribui la nuanțarea opiniilor sale. Dintre studiile mai noi referitoare la problema relației biserică-stat amintim impunătorul volum coordonat de Ioan I. Ică Jr. și Germano Marani, *Gândirea socială a bisericii*, Sibiu, 2002, 615 p. ; Radu Preda, *Biserica în stat. O invitație la dezbateri*, Ed. Scripta, 1999, 172 p. ; iar din cele ce privesc strict raporturile din perioada comunistă vezi Marius Bucur, *Stat și Biserică în România postbelică 1945-1948-câteva considerații*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, XXXV, 1996, p. 303-315; Cristina Păiușan, *Politica patriarhilor României și „colaboraționismul” cu organele statului*, în „Analele Sighet”, 7, 1999, p. 111-117; Constantin Aioanei și Frusina Moraru, *Biserica Ortodoxă Română în luptă cu „Diavolul roșu”*, în „Altarul Banatului”, nr. 1-3, 2001, p. 89-99; Ovidiu Bozgan, *Stat, ortodoxie și catolicism în România comunistă*, în „Dosarele istoriei”, nr. 5 (57), an 6, 2001, p. 19-24; George Enache, Adrian Nicolae Petcu, *op.cit.*, p. 108-137; Adrian Nicolae Petcu, *Biserica ortodoxă Română în timpul patriarhului Justinian*, în „Dosarele istoriei”, an 7, nr. 11 (75), 2002, 38-48; George Enache, „Rugul Aprins”, în *Ibidem*, p. 49-57.

Nica critică o anumită situație din biserică, dar nu precum Gillet, care dă impresia că ar condamna definitiv Biserica ortodoxă. În ceea ce privește sinceritatea acestor păreri, reamintim că ele sunt făcute în cadru privat, în fața unei rude apropiate.

În continuare, lăsăm pe cititor să decidă dacă lectura noastră asupra documentelor de mai jos este sau nu corectă.

DOCUMENTE

1

Ofițer: **Lt. maj. Ion Zărnescu**

Sursa: „Vlaicu”

Casa: „Tisa”

15.12.1961

320/ZI/18.12.1961

Notă informativă

Conform sarcinilor primite, în ziua de 14 decembrie 1961, pe la orele cinci după amiază, sursa i-a făcut o vizită episcopului Antim Nica. După ce a așteptat aproape un sfert de ceas, sursa a luat în sfârșit contact cu episcopul, cu care a stat mai mult de vorbă.

La început au avut loc discuții familiare, apoi treptat sursa a început cu multă precauție să sondeze poziția episcopului în diferite probleme actuale politice.

Sursa a părut mirată că de câțiva ani nu a mai auzit ca episcopul să facă vreunde la o biserică un serviciu religios și a întrebat de ce, la care Antim a răspuns „că biserica trece prin momente destul de dificile și că se cere multă abilitate și o diplomatie extraordinară pentru a face față tuturor cerințelor de ordin politic, că slujbele solemne cu episcop sunt considerate și privite defavorabil de stăpânirea lumescă, că lumea inteligentă și credincioasă își dă seama de poziția actuală și înțelege toate restricțiile la care este supusă.”

Ca să pătrundă mai adecvat în conținutul adevărat al părerilor episcopului, sursa a încercat să aducă „elogii” conducerii bisericii, care cu toată propaganda antireligioasă, a reușit să mențină bisericile deschise, la care Antim a răspuns că „meritele acestea se bazează pe mari sacrificii, că biserica a trebuit să cedeze complet pozițiile pe care le-a avut și să se înregimenteze în opera de sprijinire a unui regim ce luptă pentru distrugerea ei, că clerul de astăzi duce o dublă existență, pe de o parte vorbește de Hristos și de evanghelie și pe de altă parte se roagă pentru mântuirea dușmanilor săi și ai lui Hristos, că are însă convingerea că sentimentul religios trăiește azi mai intens în oameni decât ceea ce trăiam înainte, că biserica creștină ca să poată exista trebuie să evadeze din sistemul dogmatic în care a trăit și să fie mai elastică, că e nevoie de multă înțelepciune și tăcere, fiindcă nu i-ar conveni niciunei stăpâniri atee să intre în război cu sentimentul religios al popoarelor, datorită faptului că nu se poate preciza cine va fi învingătoare, că istoria este plină de exemple când în luptele religioase aproape întotdeauna religia a învins

și că un sistem mondial religios cu o existență de 2000 de ani nu poate fi distrus cu ușurință”.

Antim a continuat „că i se pare că și comunismul s-a convins de aceste adevăruri, fiindcă caută să limiteze sfera de acțiune a bisericii și s-o dirijeze pe alt făgaș decât cel inițial, adică s-o facă aparent colaboratoare, dar nu îndrăznește să treacă la desființarea ei, „că a încercat Stalin în 1930 să dărâme și să transforme bisericile în hambar, să deporteze preoți în Krikovka, dar până la urmă a revenit asupra măsurii, deoarece conflictul religios făcea imposibilă înfăptuirea colhozurilor”.

Antim a adăugat că „și acum dacă s-ar trece la mari represii împotriva religiei, cred că conducerea lumescă ar avea mult de furcă cu poporul, dar așa s-a stabilit un fel de coexistență pașnică; autoritatea civilă luptă pe căile ei; după cum biserica respectă și tolerează principiile politice care se deosebesc fundamental de principiile religioase, tot așa și autoritatea civilă suportă și tolerează activitatea bisericii, care nu se potrivește în esența ei cu ideile conducerii laice”.

Folosindu-se de faptul că episcopul a pomenit numele lui Stalin, sursa l-a întrebat ce părere are despre combaterea cultului personalității, la care Antim a răspuns că „încă de când se afla în Transnistria ca misionar și-a dat seama de înapoierea intelectuală și materială aduse de Stalin pe teritoriul din stânga Nistrului, că numai un lucru nu știa (și aici a început să râdă), dacă zarva aceasta mare făcută și dacă actualul regim din Rusia a reușit într-adevăr să ridice bunăstarea materială și morală a populației sovietice”. Că el nu este convins de acest lucru, fiindcă era până acum de câteva ori să plece în URSS cu ocazia unor misiuni oficiale și să se convingă, dar nu i s-a dat drumul, „că s-ar fi opus ambasada sovietică, deși episcopii ruși, de la Moscova, după informațiile ce le are, au o părere bună despre el.”

În acest stadiu al discuțiilor a intrat în cabinetul episcopului un călugăr cu niște registre. Conversația întreruptă nu a mai putut fi reluată.

A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. 1, f. 254-255.

2

Primit: Lt. maj. Zărnescu Ion

Sursa: „Vlaicu”

Casa: „Tisa”

16.04.1962

320/ZI/17.04.1962

Notă informativă

În ziua de 20 martie 1962, sursa a făcut o vizită în orele de după amiază episcopului Antim Nica, cu care a avut prilejul să stea mai mult de vorbă.

Discuțiile interesante au pornit din momentul în care sursa s-a exprimat „că ar fi auzit de pe la preoți că Antim Nica va deveni mitropolit la București (*e vorba*

probabil de Iași, unde Iustin era mitropolit, n.n.), după promovarea mai înainte a lui Iustin Moisescu.” La această comunicare Antim a răspuns: „că asemenea păreri sunt scornituri din partea unor preoți care nu mai pot de bine și care, prin aceasta urmăresc să-i creeze atmosferă de antipatie din partea clerului mai bătrân, că nu s-a gândit la asemenea perspectivă și că adevărata lui carieră episcopală a fost ratată încă în 1945, când nu i s-a admis să se ducă ca episcop al românilor din America, că a fost de atunci de două ori la Ambasada Sovietică, unde secretarul de ambasadă Dutkov i-a propus să se gândească bine asupra intențiilor ce le are, că de atunci s-a învățat minte ca să nu creadă în vorbele oficiale, fiindcă în vreme ce Ministerul de Interne era de acord și-l îndemna pe față, pe din dos i s-au pus piedici și totul s-a soldat până la urmă cu o adevărată interdicție.”

Cu privire la această epocă din viața lui, Antim Nica a mai spus râzând, că primise o scrisoare de la un grup de români din Detroit, care-l solicitaseră să vie și că i se dăduse un loc în Consiliul de administrație al unei societăți metalurgice de-a lor, că imposibilitatea de a pleca în America l-a forțat să accepte situația actuală, când deși materialicește o duce ca un adevărat prinț, din punct de vedere ideal și moral se simte ca un invalid ce nu se poate mișca, că i-ar părea foarte rău dacă într-adevăr n-ar mai fi posibilități de îndreptare și că este obligat să accepte că lupta bisericii creștine cu ateismul comunist este o palidă rezistență de paradă destinată a salva prestigiul simbolului crucii, că singurul reazem al bisericii sunt țărani care, fiind rău loviți de colectivizare, își deplâng necazurile la porțile bisericilor și că învierea tot prin ei va veni.

Antim Nica a mai spus, în legătură cu cele de mai sus, că astăzi viața spirituală a dispărut, că materialismul a covârșit toate și că toată civilizația aparentă nu este decât un mare regres moral și spiritual în care omul nu are altceva de făcut decât să mănânce și să muncească, să asculte și să facă propagandă pentru o idee al cărei adevăr nu se vrea confirmat de realitate și pe care nu-l simpatizează, dar pe care-l tolerează forțat.

Antim Nica a spus că a fost vizitat mai demult de preotul Nicolae Grosu¹⁷, cu care a stat mai mult de vorbă, că i s-a părut agitat și sincer, că i-a făcut o adevărată demonstrație a raportului de forțe politice din lume și că până la urmă i-a dat dreptate în convingerea ce a manifestat-o că epoca comunistă, deși pare în ascensiune după sursele locale de informare, este totuși într-o grea descendență și că până la urmă va trebui să abdice, că Grosu este un bun organizator și că a făcut multă ordine în Transilvania când era protopop acolo, că astăzi este mai înțelept să stai deoparte de luptele preoțești și că nutrește cel puțin o speranță în ziua de mâine.

Antim a mai spus că nu-i place atitudinea unui frate al său, profesorul Grigore Nica de la Facultatea de Agronomie din Chișinău, pe care l-a chemat de câteva ori să vină și să-l vadă și care n-a venit la București, că probabil îi e rușine că are un frate episcop și preferă să nu dea ochii cu el, dar că, pe de altă parte, îl înțelege, fiindcă și el nu întotdeauna știe să-și primească rudele.

¹⁷ Consilier al lui Antim Nica, când acesta a fost episcop-locotenent la Galați (Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *op.cit.*, p. 141).

Întrebat cum vede actuala situație din lume, Antim Nica a spus că nu sunt șanse prea mari pentru pace, pentru că americanii sunt bogați și socialismul e sărac, că până la urmă tot se va declanșa un război și că-l vor declanșa tot oamenii săraci ce sunt obligați azi să lupte pentru bogății invizibile și pentru o bunăstare nesimțită, că însăși lipsa de carne, cozile, lipsa de bani și comunizarea pământurilor țărănești constituie o propagandă pentru război în favoarea vieții civilizate din apus.

Antim Nica și-a exprimat părerea de rău că, în vreme ce ortodoxia se prăbușește treptat sub apăsarea regimurilor atee, catolicismul capătă o dezvoltare nemaipomenită, ridicându-se până la conducerea Americii prin Kennedy, având un cuvânt greu de spus în conducerea treburilor mondiale, că în vreme ce episcopii ortodocși sunt niște simple piese decorative la solemnități și la parăzi, episcopii catolici fac operă de misionarism și de unitate, înmulțind numărul credincioșilor lui Hristos.

La plecarea ce s-a produs cam după vreo oră și ceva de convorbire, dorindu-i sursei toate cele bune, Antim Nica s-a exprimat că îi face impresia că rușii nu-l simpatizează, că nu l-au invitat niciodată în mod deosebit la Moscova, cum i-a chemat pe alți episcopi din țară, că într-adevăr nici nu prea s-a zbatut pentru așa ceva și că omul e bine să și aibă rezervele lui la care să facă uz în vreme de nevoi, mai ales că știe din experiență că vremurile sunt schimbătoare.”

„Vlaicu Petre”

A.C.N.S.A.S, fond informativ, dosar 701, vol.1, f. 247-251.

3

Primit: Lt. maj. Zărnescu I.

Sursa:”Vlaicu”

Casa:”Govora”

23.06.1962

320/ZI/ 25.06.1962

Strict secret

Notă informativă

Conform sarcinii primite, sursa a făcut o vizită episcopului Antim Nica, în ziua de 21 iunie 1962 și, deși era ocupat cu niște călugări, totuși a fost posibil ca să stea de vorbă.

Primul lucru mai important despre care a discutat Antim a fost vizita delegației sovietice, despre care s-a exprimat „că această vizită pregătește terenul pentru instalarea de rampe de lansare a rachetelor în România, că acest lucru îl caută americanii și apusenii, că s-a încercat această tentativă și în Bulgaria, dar acolo nu s-a reușit, fiindcă bulgarii sunt mai voluntari față de directivele de la Moscova, că delegatul american de la Conferința de la Geneva pentru dezarmare a arătat că este de acord cu evacuarea bazelor de pe teritorii străine, cu condiția ca rușii să evacueze întâi toate bazele militare care le au în țările socialiste și că probabil a știut el ceva când americanii anunță că se pregătește instalarea de rampe pentru rachete în România, că în cazul când se va adevăra că americanii au dreptate va ieși la suprafață

marea contradicție dintre vorbe și fapte a U.R.S.S., că un astfel de lucru înfăptuit poate provoca grele complicații pentru politica viitoare a țării noastre și că bulgarii și polonezii judecă mult mai sănătos, că datorită încordării internaționale ne așteaptă încă vremuri foarte grele și că este încă foarte departe obiectivul celui mai înalt nivel de viață din lume.”

Referindu-se la cele de mai sus, Antim a adăugat că biserica va avea cel mai mult de suferit, deoarece lupta antireligioasă, devenind din ce în ce mai puternică și mai pe față, biserica nu dispune de mijloace bănești și propagandistice necesare pentru a face față acestei ofensive oficiale, că deși nu se iau măsuri radicale contra religiei, totuși toleranța de azi a statului cu privire la Biserică nu va putea dura la infinit, că influența ortodoxiei este foarte palidă, ea fiind întunecată de celelalte culte și de sectanții care au căpătat un fel de autonomie oficială, că vizita patriarhului Alexei al Moscovei a vrut să reînvie acel spirit al ortodoxiei aflată sub apăsarea ateismului de stat, dar ea nu se poate compara cu expresia actuală a catolicismului, care reprezintă astăzi cea mai puternică forță religioasă în lupta împotriva ateismului.” [...] ¹⁸

Sursa a adus vorba despre episcopul Valerian al Americii (fostul legionar Viorel Trifa), despre care au scris ziarele, la care Antim a spus că „tot ai noștri sunt vinovați pentru ceea ce s-a întâmplat cu episcopatul din America, că în loc să trimită un episcop român din țară acolo, au lăsat să pună stăpânire pe această funcție păstorească emigranți ca Trifa, că el îl cunoaște pe Trifa de pe când era student și că Trifa este un om inteligent și cult și că mai mult ca sigur că nu-i vor putea face nimic în postul lui acolo unde se află.”

Despre Nichifor Crainic, Antim s-a exprimat „că el personal n-ar fi făcut ceea ce a făcut Crainic, că este o infamie să răscolești un trecut al cuiva, fără să ții seama că și tu ai luat parte la existența acestui trecut, cu toate greșelile și păcatele lui.”

La despărțire, Antim l-a rugat pe sursă ca cele discutate împreună să rămână între noi, „să nu răsufle în afară, este mai bine și mai sănătos”.

A.C.N.S.A.S., fond informativ, dosar 701, vol. 1, f. 244-246.

Galați

¹⁸ Am renunțat la câteva pasaje mai puțin importante pentru noi, care privesc conflictul din Algeria.